

**ОЦЕНЪЧНИТЕ ПРИЛАГАТЕЛНИ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА
ПРИ ПРЕВОД ОТ РУСКИ
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ РУСКИЯ ТЕКСТ
НА „МАЙСТОРА И МАРГАРИТА“ НА М. БУЛГАКОВ
И БЪЛГАРСКИ И АНГЛИЙСКИ ПРЕВОДЕН ТЕКСТ
НА СЪЩИЯ РОМАН)**

Иво Панчев
Институт за български език, БАН

**EVALUATIVE ADJECTIVES: CHALLENGES OF
TRANSLATING FROM RUSSIAN (BASED ON RUSSIAN TEXT OF
M. BULGAKOV'S "MASTER AND MARGARITA" NOVEL AND
ITS BULGARIAN AND ENGLISH TRANSLATIONS)**

Ivo Panchev
Institute for Bulgarian Language, BAS

The comparison of Russian evaluative adjectives and their translation into Bulgarian and English gives valuable information from the point of view of contrastive linguistics and the theory and practice of translation. Slavonic languages are known to be similar in many aspects which makes the translation process even more complex, e.g. because of the differences in expression of an adjective's intensity in terms of comparative degree, superlative degree and accentuation. The target text in English gives the researcher a wider view over the translation mechanisms and confirms/rejects/redirects the conclusions the researcher might have previously reached.

Key words: translation from Russian into Bulgarian/English, intensity of evaluative power, theory and practice of translation, contrastive linguistics, adjective

Съпоставителното изследване на лексика е сред значимите теми на съпоставителната лингвистика. Аксиомата за това, че чуждият език е задължителен инструмент за задълбочен анализ на явленията в родния език, се приема от повечето лингвисти. Съпоставката на лексика и преводимостта имат пресечна точка, както отбелязва например вид-

ният български англицист А. Данчев (Данчев 2001: 91, 101), а преводимостта може да се разглежда и като необходима предпоставка за езиковата съпоставка. Ето защо изследвам езиков материал от руски художествен текст и неговия превод на български и английски език. Материалът не е самоцелно избран, а следва идеята на изследването – да се демонстрират приликите и разликите при превода на оценъчни прилагателни в българския, руския и английския език. Разбира се, природата на оценката е сложна, дори парадоксална и изразяването на оценка често пъти е неуловимо извън един по-широк контекст (когато не става дума за общата положителна и отрицателна оценка от типа *хубаво/лошо*). Все пак може да се говори за определена категория прилагателни, които изразяват оценка и при това са особено „склонни“ да демонстрират степен на проява на даден признак.

Ексцерпирам оценъчни прилагателни от текста на романа „Майстора и Маргарита“ на М. Булгаков (Булгаков 1984). Водя се основно от това, че авторът е силно ангажиран с моралната проблематика, което предполага интензивно използване на оценъчна лексика и съответно – обилен и стойностен (като отчетем майсторството на М. Булгаков) езиков материал. Степента на признака и съответно – степента на положителна/отрицателна оценка се разкрива най-вече чрез степените на сравнение – сравнителна и превъзходна. Формите на двете степени, погледнато глобално за славянските езици, могат да бъдат синтетични и аналитични (вж. това по-подробно в Буров 2014). В българския език е останала само аналитичната форма – б. *по-красив, най-красив*, докато в руския съжителстват синтетична и аналитична форма – р. *красивее/более красивый, красивейший/самый красивый*. Степенуването разкрива степента на проява на признака в сравнявани обекти, а когато степента на признака се проявява, без да има съпоставка, може да се говори за абсолютна или елативна форма. При елатива се изразява пределна (или много голяма) степен на даден признак, без да има сравнение с друг предмет (Тилев 2011: 113). б. *Този плейър е една мегаинтересна джаджа* и р. *Плеер этот – преинтереснейшая вещица*. Елативът е по-характерен за руския, отколкото за българския език и както ще се види по-нататък в примерите, при превод от руски на български език изисква от преводача да прояви добър езиков усет и умения. Донякъде в помощ на преводача работят немалкото синонимни конструкции в руския и в българския език (както в българския са особено продуктивни прилагателните с представки мега-, супер- и хипер- (Тилев 2011: 115). Що се отнася до английския, то там терминът елатив не се използва в подобно значение. За усилва-

не на степента на проява на даден признак се използват отделни думи, наречени интензификатори (intensifiers).

Бих разделил степента на признака най-общо на нормална, занижена и завишена. Ще подчертая, че не следвам класификациите на оценката, в които се смята за нормална положителната оценка *добър*, а отрицателната *лош* – за отклонение от нормата. Случаи като б. *лош човек/добър човек*, р. *плохой/хороший человек* и а. *good/bad person* отнасям към нормална степен на признака.

Известно е свойството на определени оценъчни прилагателни да бъдат „заредени“ семантично със степен на признака: б. *прекрасен (костюм)*, р. *прекрасный (костюм)* и а. *excellent (suit)* вече имат интензифициран признак ‘общо положително качество’. В семантичното поле *отвратителен – лош – недотам хубав – хубав – много хубав – прекрасен* оценъчното прилагателно *прекрасен* е изразителят с най-висока степен на проява на признака за обща положителна оценка на качеството на предмета, в случая – костюма. В моето изследване се интересувам особено от допълнителната интензификация на степента на признака – не просто б. *прекрасен*, а *суперпрекрасен* (макар и подобна употреба да не е често срещана в българския); р. не *прекрасный*, а *прекраснейший* (подобна елативна форма има нормална употреба в руския) и а. не *excellent*, а *really excellent*.

Българският читател познава романа „Майстора и Маргарита“ от няколко издания, като преводът на български език на повечето, ако не и на всички от тях е направен от Лиляна Минкова. За целите на изследването работя с българското издание от 1989 година (Булгаков 1989) и ползвам двуезичния „Успореден корпус на руски и български текстове“ на екипа от учени от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ под ръководството на Г. Гочев (вж. РБ корпус). Към българския превод по-късно добавих за по-широка съпоставка и английския превод на „Майстора и Маргарита“ от Ричард Пивиар и Лариса Волоконски (Булгаков 1997).

Нормална степен на признака

*– О да, я никога не видела такой вещицы. – ХОРОШАЯ вещица. / – О, да, никога не съм виждала нищо подобно. – ХУБАВ е истина (става дума за глобус – б.м. И.П.). / 'Oh, yes, I've never seen anything like it. It's a NICE little object.'

Оценяваната вещ притежава качества да бъде оценена с обща положителна оценка с нормална интензивност. Не възникват въпроси по превода. Прави впечатление желанието на английския преводач да

предаде умалителността в руския оригинал – little object. Българският преводач залага на друга динамика на ситуацията и като че ли по-добре улавя, че трябва да „изпусне“ умалителността, която е част от тъканта на руския език, но не е уместна в целевия език.

*Она несла желтые цветы! НЕХОРОШИЙ цвет. / Тя носеше жълти цветя. ЛОШ цвят. / She was carrying yellow flowers! NOT A NICE colour.

Оценяваният обект притежава качества да бъде оценен с обща отрицателна оценка с нормална интензивност. Любопитно е, че в руския оригинал и в английския превод тази оценка е изразена по схемата ‘не притежава положително качество’, докато в българския – по схемата ‘притежава отрицателно качество’.

Занижена степен на признака

*Ведро пустели быстро, и кавалеристы из разных взводов по очереди отправлялись за водой в балку под горой, где в жидкой тени тощих тутовых деревьев доживал свои дни на этой дьявольской жаре МУТНОВАТЫЙ ручей. / Ведрата се празнеха бързо и кавалеристите от взводовете ходеха поред за вода от долчинката в подножието на хълма, където в хилавата сянка на мършави черници вече пресъхваше от адската жега МЪТЕН поток. / The buckets were quickly emptied, and cavalrymen from different squads took turns going to fetch water in the gully below the hill, where in the thin shade of spindly mulberries a MUDDY brook was living out its last days in the devilish heat.

Преводачът е в правото си да не предаде този нюанс в степента на признака, като се отчете, че контекстът изобилства от други средства, които да пресъздадат за българския и за английския читател внушението на оригинала, а именно – ‘оскъдица, липса на развитие’: черниците са *мършави* (a. *spindly*), сянката е *хилава* (a. *thin*), а долът е плитък (р. *балка* означава ‘долина със затревени и не особено стръмни склонове’) и затова е наречен *долчинка* (a. *gully*). Оттук следва, че спокойно може да се пренебрегне това, че потокът у М. Булгаков не е точно *мътен*, а *мътноват* – наблюдава се занижена степен на признака, която остава неназована за конкретната дума, но е предадена като динамика на ситуацията.

*Само собой разумеется, что за нею он не вернулся, а, задыхаясь, побежал через широкую улицу на противоположный угол у кино-театра, возле которого маячил КРАСНОВАТЫЙ ТУСКЛЫЙ огонек. / От само себе си е ясно, че не се върна да я вземе, а пресече задъхан широката улица към отсрещния ъгъл при киното, където се мяркаше

МЪЖДИВА ЧЕРВЕНА светлинка / Needless to say, he did not go back for it, but, breathless, ran across the wide street to the opposite corner by the movie theatre, near which a DULL REDDISH light hovered.

Огънят, всъщност – огънчето, свети със занижена степен на червения цвят. Тази занижена степен в българския превод е *мъждива червена*, а в английския – *dull reddish*, като и в двата езика добре е предадена ситуацията в оригинала.

*Обычно маленькие глаза свои пришелец держал под прикрытыми, НЕМНОГО СТРАННОВАТЫМИ, как будто припухшими, веками. / Обикновено той криеше малките си очи под НЯКАК СТРАННИТЕ си, сякаш подпухнали клепачи. / Ordinarily he kept his small eyes under his lowered, SOMEWHAT STRANGE, as if slightly swollen eyelids.

Двойно се акцентува в руския оригинал върху тази незавършена, частична странност на клепачите: *немного + странноватый* (би могло да е само *немного + странный*). Българският и английският целеви текст оставят акцента единичен: превежда се руската дума *немного*, а *странноватый* по обективни причини става *странен/strange*.

Завишена степен на признака

*За ними идет спокойный и величественный ГИГАНТСКИЙ остроухий пес. / Зад тях, спокоен и величествен, пристъпя ОГРОМЕН остроух пес. / Behind them a GIGANTIC, sharp-eared dog walks calmly and majestically.

Руското прилагателно име *гигантский* предполага пределна степен на признака и конструкции от типа на *более гигантский* и *гигантейший*, макар и да се срещат в речта, не са норма. Българското прилагателно име *огромен* и английското *gigantic* предават точно значението и конотативния фон на руския оригинал.

*– Сто тысяч – ГРОМАДНАЯ сумма, и у меня был прекрасный серый костюм. / Сто хиляди са ОГРОМНА сума и аз имах чудесен сив костюм. / A hundred thousand is a HUGE sum, and I had an excellent suit.

В този пример имаме оценъчно прилагателно за параметър (големина на сумата) р. *громадный*, с тази разлика, че формата *громаднейший* има честа употреба. Българското *огромен* и английското *huge* са адекватни преводи в целевите езици.

*...Маргарита догадалась, что она летит с ЧУДОВИЩНОЙ скоростью, и поразились тому, что она не задыхается. / ...Маргарита се досети, че лети с ЧУДОВИЩНА скорост, и беше смаяна, че не се задъхва. / ...Margarita realized that she was flying at an ENORMOUS speed and was amazed that she was not out of breath.

Чудовищната скорост остава *чудовищна* в руския оригинал и в българския превод. Съчетаемостта на думите обуславя използването на английското *enormous* вместо буквалното *monstrous*, но функционалната еквивалентност е постигната. Степента на признака е пределна в руския език и е трудно да се търси степенуване в посока *более чудовищный/чудовищнее*. Аналогично в българския е некоректно от гледна точка на „правилния“ език да се използват форми от типа на *по-чудовищен* и *най-чудовищен*, но елативните синонимни форми *суперчудовищен* и *мегачудовищен* се срещат (най-вече в речта на помладите носители на езика). В английския сравнителната и превъзходната степен *more enormous* и *most enormous* са нормативни, а съчетания от типа *mega /super / ultra enormous* присъстват в разговорната реч и в рекламни текстове.

*Выходило что-то, воля ваша, несусветное: тысячи зрителей, весь состав Варьете, наконец, Семплеяров Аркадий Аполлонович, наиболее образованный человек, видели этого мага, равно как и ТРЕКЛЯТЫХ его ассистентов, а между тем нигде его найти никакой возможности нету / Ще прощавате, ама излизаше нещо наистина нечувано: хиляди зрители, целият състав на „Вариете“ и най-сетне Аркадий Аполлонович Семплеяров, високообразован човек, бяха видели този маг и ПРОКЛЕТИТЕ му асистенти и въпреки това се оказа абсолютно невъзможно той да бъде открит. / Whether you will or no, something preposterous was coming out: thousands of spectators, the whole staff of the Variety, and finally Sempleyarov, Arkady Apollonovich, a most educated man, had seen this magician, as well as his THRICE-CURSED assistants, and yet it was absolutely impossible to find him anywhere.

Ако се погледне р. *треклятый* и то се изведе от *клятый*, ще се окаже, че има степен на признака в оригинала, която липсва в българския превод: не е използвано например *трижди проклетите*, а по-слабото *проклетите*. В английския превод срещаме едно по-стриктно придържане към буквалния превод, което не съм сигурен доколко естествено ще се възприеме от носителите на езика.

*– Да, это ВАЖНЕЙШИЙ вопрос, сударь. / – Да, това е ИЗКЛЮЧИТЕЛНО ВАЖЕН въпрос, господине./ Yes, that is THE MOST IMPORTANT question, sir.

В английския превод виждам неразбиране на руския елатив, в българския ситуацията е уловена правилно.

*Поднимались сотни рук, зрители сквозь бумажки глядели на освещенную сцену и видели САМЫЕ ВЕРНЫЕ И ПРАВЕДНЫЕ водяные знаки. / Протягаха се стотици ръце, зрителите гледаха през

хартийките към осветената сцена и виждаха СЪВСЕМ ИСТИНСКИ И НАЙ-ЗАКОННИ водни знаци. / Hundreds of arms were raised, the spectators held the bills up to the lighted stage and saw THE MOST TRUE AND HONEST-TO-GOD watermarks.

Тук играта на думи е изтъквал по-добре английският превод. Ситуацията е такава, че в залата е самият Сатана и акцентът на авторовите думи е именно върху старата истина, че парите са дяволско нещо (колкото и праведни да са белезите за тяхната автентичност).

Заклучение

Съпоставката на руски оценъчни прилагателни и техния превод на български и английски дава ценни от гледна точка на съпоставителното езиковедие и теорията и практиката на превода резултати. Близките езици, каквито без съмнение са българският и руският език, са благодатно поле за разкриване на сходства и (което е по-трудно и може би по-ценно) на различия. Съпоставката с английски език пък дава по-широк поглед върху механизмите на превода и потвърждава/разколебава/пренасочва изводите на изследователя.

ЛИТЕРАТУРА

Буров 2014: Буров, Ст. Степените за сравнение в българския език на славянски и балкански фон. [Burov, St. Stepenite za sravnenie v balgarskiya ezik na slavyanski i balkanski fon.] // *Актуални проблеми на балканистиката и славистиката*. Доклади от Втората международна конференция, 9 – 10 ноември 2012 г., Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2014, 46 – 56.

Данчев 2001: Данчев, А. *Съпоставително езиковедие*. [Danchev, A. Sapostavitelno ezikoznanie.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.

Тилев 2011: Тилев, Е. Елативът в руския и българския език – между омонимията и аналитизма. [Tilev, E. Elativat v ruskiya i balgarskiya ezik – mezhdru omonimiyata i analitizma.] // *Думи срещу догми*. Сборник с доклади от дванадесетата национална конференция за студенти, докторанти и средношколци. Пловдив: Контекст, 2011, 112 – 117.

ИЗВОРИ

- Булгаков 1984:** Булгаков, М. С. *Мастер и Маргарита*. Москва: Художественная литература, 1984.
- Булгаков 1989:** Булгаков, М. *Майсторът и Маргарита*. Превод от руски: Лиляна Минкова. София: Профиздат, 1989.
- Булгаков 1997:** Bulgakov M. *Master and Margarita*. English translation by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. New York: Penguin Books, 1997.
- РА корпус:** *StudyEnglishWords.com* – изучение английских слов с помощью параллельных текстов методом Ильи Франка, интервального повторения слов. [StudyEnglishWords.com – izuchenie angliyskih slov s pomosh't'yu parallel'nih tekstov metodom Il'i Franka, interval'nogo povtoreniya slov], <www.studyenglishwords.com> (20.04.2018).
- РБ корпус:** *Успореден корпус на руски и български текстове*. [Usporeden korpus na ruski i balgarski tekstove]. Г. Гочев (ръководител на проекта), С. Гочева, Св. Сивков, М. Ганчева, В. Кънева, Ив. Златев, Бл. Благоев, В. Иванова, Р. Георгиев (участници в проекта), <<http://rbcorpus.com>> (20.04.2018).